

Croatica XXX – 49-50, Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Mirko Tomasović

**PETSTO I PEDESET GODINA OD ROĐENJA MARKA
MARULIĆA (1450. – 2000.) I PETSTO GODINA OD
NASTANKA NJEGOVE »JUDITE« (1501. – 2001.)**

UDK 886.2-02/871

U ovom se radu govori o manifestacijama u povodu petsto i pedesete obljetnice rođenja Marka Marulića i petstote obljetnice nastanka Judite, održanima od travnja 1999. do travnja 2001. Obuhvaćena su: podiznuća spomenika, priređivanje izložaba, knjige i publikacije na hrvatskom i inojezicima, te ponajviše znanstveni skupovi. U zaključku se sistematiziraju nove znanstvene spoznaje o »ocu hrvatske književnosti«.

OBLJETNIČKI PRINOSI (IV. 1999. – IV. 2001.)

Povodi

Povijesno pamćenje književnika i njihovih djela po opće prihvaćenom običaju oslanja se i na proslave i obilježavanja njihovih zaokruženih, jubilarnih obljetnica. Ta konvencija, kad je valjano bila raspoređena i provedena, očitovala se djelotvornom i u razvijenijim literaturama, negoli je hrvatska; dapače bitno je utjecala na sudbinu i trajnost mnogih europskih klasika. Retrospektivne pobude pogodovala su novoj kritičkoj valorizaciji i recepciji, primjerice, Dantea Alighieria u prigodi jubileja njegova rođenja (1265. – 1865.), te se može ustvrditi da od tada nastaje pravi procvat dantologije; gotovo zametnuti i obescijenjeni prvak španjolskoga pjesničkog baroka, Luis Góngora y Argote, 1927. (umro 1627.) vratio se u potvrdnu kritičku svijest novim interpretacijama, uspinjući se sve više na ljestvici nacionalne i internacionalne književne vrijednosti; napose je zanimljiv slučaj Victora Hugoa (umro 1885.), koji je u proturomantičarskoj pobuni prošao oštru reviziju auktorskih dometa, ali je tijekom proslava stoljetnice smrti 1985., dakle na izmaku XX. stoljeća, doživio gotovo neočekivanu zadovoljštinu, čak i u onim odsječcima opusa (pojedine drame, poezija), što su bili podvrgnuti najizrazitijim niječnim presudbama.

Stjecajem okolnosti, ili igrom sudbine bitnih nadnevaka, dvije velike obljetnice »oca hrvatske književnosti« Marka Marulića slijede jedna drugu, godina rođenja i godina pisanja prvoga aukorskog epa na hrvatskom jeziku. U taj dvoplet umetnuo se i nadnevak prijevoda knjige *De imitatione Christi* Tome Kempenca (20. lipnja 1500.), prvorazredni ostvaraj u hrvatskoj ranoj književnoj prozi. Bilo je očividno »mnogih razloga« da naša književna javnost dostojno reagira na Marulove znamenite spomen-godine 2000. i 2001. To više što nas je prošlost poučila, upozoravala na krivudavu crtu njegova spoznavanja i promicanja, iako je posrijedi prvi nacionalni klasik, što mu se barem retorički nije osporavalo u prošlom stoljeću. Nakon zanosne, općehrvatske proslave 1901., nastala je polustoljetna praznina, najbolje objašnjiva podatkom da od te godine nijednom nije objavljena *Judita* sve do 1950. Tumačili mi to posljedicom croceanskih pogleda na pisca i književnu baštinu ili pak odjekom mjerodavnosti socijalnog čimbenika u međuratnim književnim tendencijama, činjenica je da je Marulić opet ostajao bez onoga što je najvažnije za pisca, bez novih čitatelja. Usporedice s time i po naravnoj zakonitosti izostajali su i njegovi tumači; broj radova o »ocu hrvatske književnosti« u međuraću iznenađujuće je oskudan. Obljetnica Marulićeve smrti 1524. – 1924. u tom kontekstu nije ništa popravila, pridonijela je samo podignuću spomenika u Splitu u izvedbi Ivana Meštrovića. Spomenuta proslava 1950., uz tiskanje *Judite* nakon pola stoljeća potaknula je i prvi, vrlo vrijedni, *Zbornik radova o Marku Maruliću*. Slijedeći jubileji slavili su se u popriličnom zatišju u svakom pogledu: onaj iz 1971. (prvotiska *Judite*

1521.), pjesnikove smrti 1524. – 1974. Potonji potpuno komorno, štoviše. Od osamdesetih godina prošlog stoljeća nastupa prekretnica, započeta objavljivanjem *Sabranih djela/Opera omnia*¹, latinskih (s prijevodom B. Glavičića) i hrvatskih. Devedesetih pak marulologija i marulofilija u pravom su zamahu, organizacijski, izdavački, proučavateljski, promicateljski i s jednom novom pojavom: u taj proces uključuju se inozemni stručnjaci. Zahvaljujući njihovim radovima i naporima naših istraživača položaj splitskog humanista na europskom literarnom zemljovidu biva sve prepoznatljivijim. Slika Marulićeve znamenitosti i književnog raspona postupno se dopunjuje i otkrićima njegovih nepoznatih ili nestalih tekstova.

Sve te marulićevske silnice i emanacije vodile su i obvezivale da se na smjeni dvaju stoljeća, također i tisućljeća, pristupi s posebnom odgovornošću i skrbi dvogodišnjoj proslavi u Hrvatskoj, ali i na međunarodnom obzoru, budući da više nije bilo dvojbe o Marulovoj neprijepornoj ulozi i protoku njegovih djela u književnom životu Europe XVI. i XVII. stoljeća. Nametala se i potreba da se na temelju dosadašnje i poduzete programirane proučenosti proširi i produbi kritičko spoznavanje njegova raznovrsnoga i žanrovski razvedenog opusa, procijeni mu literarnost i ini aspekti. Auktorski lik Marka Marulića zahtijevao je raščlambu i interpretativni zbor prema poželjnoj sintezi na dvojakoj i usporednoj stazi latinskih i hrvatskih tekstova, europske obilježenosti i nacionalne ukorijenjenosti. Izazov je bio i kako će Marulićeva literatura proći u susretaju s pobornicima modernih književnih teorija i pristupa tekstu, te u specijalističkim analizama. Prigoda se u zahuktalom našem vremenu nije smjela propustiti, a već sada možemo opravdano i podkrijepljeno zaključiti da očekivanja nisu iznevjerena.

Od travnja 1999., kada su odpočele javne manifestacije, pa do travnja 2001., kada su dostigle vrhunac, zabilježiti je raznovrsne priloge i plodove proslava². Njih je razmjerno velik broj, a ograničit ćemo se po prirodi i redu stvari na ponajvažnije i prije svega na znanstveni, književni i izdavački program. Prema nacrtu³, objelodanjenom već 1994., u okviru Književnog kruga/*Marulianuma* iz Splita, osim tog primarnog programa, sugerirano je i poticanje javnosti na popratne priredbe i svečanosti te na spomenički dug nacionalnom velikanu.

¹ Nakladnik je Književni krug iz Splita, sadašnji glavni urednik akademik Branimir Glavičić. Od 1984. do 2000. objavljeno je 17 svezaka, u pripremi i postupku su još tri. U biblioteci *Marulianum*, među ostalim, pripravljena je i objavljena bibliografija Marulićevih tiskanih djela, uskoro će se pojaviti i bibliografija radova o Maruliću. Godišnjak *Colloquia Maruliana* pojavljuje se svakog travnja od 1992.

² Sva su događanja popisana i dokumentirana u popratnim edicijama za Marulićeve dane u Splitu: *Znanstveni, književni i izdavački program* 1999., 2000., 2001. (urednici Branko Jozić i Bratislav Lučin, nakladnik Marulianum – Književni krug). Znakovito je da ta knjižica iz 1999. imade 24 stranice, iz 2000. 72, a ovogodišnja stotinjak stranica.

³ Usp. M. Tomasović, *Sedam godina s Marulom*, Split, 1996., str. 167–170.

Spomenici i izložbe

Uvod u svečano memoriranje Marulićevih obljetnica na stanovit je način javno naglašen upravo dvama spomeničkim činima, u pjesnikovu rodnom gradu te u nacionalnomu i državnom središtu. U Splitu je, naime, 18. travnja 1999. vraćena obnovljena spomen-ploča na pretpostavljenu rodnu Marulićevu kuću, *Domus Marulorum* (Tin Ujević), koja je bila postavljena 1925., a za vrijeme talijanske okupacije uništena čekićima⁴. U Zagrebu pak nakon desetogodišnjih apela napokon je otkriven spomenik »Marku Maruliću ocu hrvatske književnosti i europskom humanistu« 22. travnja, na *Dan »Judite«* 1999. To se dogodilo gotovo cijelo jedno stoljeće nakon molbe novoutemeljenog Društva hrvatskih književnika (23. srpnja 1901.) da se u povodu »proslave 400. godišnice hrvatske književnosti« podigne spomenik splitskom velikanu, što je Skupština gradskog zastupstva slobodnoga i kraljevskog grada Zagreba bila i prihvatila⁵. Spomenik je auktorsko djelo akademskog kipara Vlade Radasa uz suradnju arhitekta Ljubomira Cote. Godinu dana poslije približno ostvarila se još jedna zamisao, kojom je Marko Marulić dobio zadovoljstinu u njemačkoj metropoli i ujedno u jednomu od središta europske umjetnosti: u Berlinu, ispred palače gradske općine Wilmersdorf, 27. svibnja 2000. Na prigodnoj svečanosti podignut je zastor na spomeniku s natpisom: »Marko Marulić 1450-1524, Kroatischer Dichter und Europäischer Humanist«⁶. Kip je izradio akademski kipar iz Zagreba Slavomir Drinković.

Dobio je naš slavljениk zadovoljstinu i u još jednoj europskoj metropoli. Nacionalna biblioteka iz Lisabona priredila je u čast Marulovih obljetnica reprezentativnu izložbu uz suradnju splitskoga Marulianuma⁷. Predviđeni rok izložbe od 8. ožujka do 19. travnja 2001. produžen je zbog dobrog odziva posjetitelja za mjesec dana. Kolik je međunarodni domet tih obljetnica, znakovito svjedoči činjenica da je u Kongresnoj knjižnici u Washingtonu 11. travnja 2001. kao popratnica znanstvenom skupu otvorena izložba Marulićevih djela iz njezine pohrane. Među dvadesetak odabranih izložaka mogla su se vidjeti i tri prva izdanja: *De institutione bene beateque vivendi* (1507.), *Quinquaginta parabolae* (1510.), *Epistola ad Adrianum VI.* (1522.). Knjižnica inače posjeduje zavidan broj izdanja našega pisca, starijih i novi-

⁴ Vidjeti *Znanstveni, književni i izdavački program* 1999., str. 5.

⁵ Vidjeti *Marko Marulić Marul*, spomen-knjižica u povodu otkrivanja spomenika u Zagrebu (uredili Ivo Sanader i Mirko Tomasović), Zagreb, 1999., str. 28.

⁶ *Marko Marulić*, Gedenkausgabe anlässlich der Errichtung des Denkmals in Berlin, am 27. Mai 2000. Herausgegeben von Ivo Sanader und Mirko Tomasović, Zagreb, 2000., str. 16.

⁷ *O humanista croata Marko Marulić*, Exposição comemorativa do 550º aniversário do seu nascimento (1450-2000) e do 500º aniversário epopeia »Judita« (1501-2001), Biblioteca Nacional, Lisboa, 8 de Março a 19 de Abril de 2001. Istoimeni je katalog uredio Bratislav Lučin, sunakladnici su Književni krug i Biblioteca Nacional, a obasize 25 stranica s popisom izložaka, popratnim tekstovima i bibliografijama. Vrhunski je grafički i likovno opremljen, a tiskan u Splitu.

jih, marulološki je primjereno opremljena. Tijekom ovotravanjskih Marulićevih dana u Splitu na *Dan »Judite«* izložena su sva njezina do sada poznata izdanja (stručni postav: Branko Jozić i Nada Vrsalović), a bilo ih je, računajući i prijepis Frana Kurelca, 34, dok su u međuvremenu tiskana još dva izdanja. Vrlo sadržajna i bogata zbirka Marulićevih knjiga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu s referentnom literaturom bila je dostupna javnosti od 24. svibnja do 30. lipnja 2001. Auktor je te izložbe Ivan Kosić⁸.

Tom nizu valja pribrojiti malu izložbu, održanu 23. lipnja 2000. u Multimedijalnom kabinetu Sveučilišne knjižnice u Bratislavi: osam izdanja Marulićevih djela, tiskanih u XVI. i XVII. stoljeću iz fonda spomenute knjižnice⁹. Izložbeni dvor Neretvanske riznice umjetnina i inih vrijednosti iz Opuzena povodom Uskrsa i Božića 2000. odužio se Maruliću dvjema izložbama s katalogizma/knjigama¹⁰. Nagoviještene su još neke prigodne izložbe u nas i, što je indikativno, u Madridu, Milanu, Londonu. Na izložbi pak *100 u 1000, najznamenitije hrvatske knjige u proteklom tisućljeću* (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, prosinac 2000. – siječanj 2001.) Marko je Marulić u antologijskoj »stotki« zastupljen s trima naslovima¹¹.

Motreći podastrti niz spomeničkih i izložbenih ostvaraja, utvrditi je njihovu raznovrsnost, a naglasiti je posebno internacionalni odjek. Nije bilo teškoća privoljeti domaćina na izložbeni prijedlog, niti je nedostajalo u knjižnicama Marulićevih tekstova. Naš pjesnik očividno nije u svijetu nepoznato ime, kako u Lisabonu i Bratislavi, tako i u Washingtonu. Znakovito je da je i zamisao o postavljanju Marulićeva spomenika u Berlinu provedena u uzornomu dvostranom suglasju. Sa stajališta Marulićeve inozemne recepcije, to su valjani potvrdni znaci.

Nakladnički niz

Što se tiče tuzemne recepcije, njezin ponajvažniji pokazatelj - objavljene marulološke knjige, govore o višestranjosti zauzetosti te brojnošću i ozbiljnoš-

⁸ Izložba je bila predviđena za travanj, a ostvarena je mjesec dana poslije. Usp. katalog *Marko Marulić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu*, autor Ivan Kosić, NSB, Zagreb, 2001., str. 280. »Katalog je tiskan u povodu 500. obljetnice *Judite* i 550. obljetnice rođenja Marka Marulića.«

⁹ Izložba je priređena u povodu obilježavanja Marulićevih obljetnica kao dio bratislavskoga programa. O tome vidjeti *Znanstveni, književni i izdavački program 2001.* (o. c. bilješka 2), str. 100.

¹⁰ Marko Marulić, *Svarh muke Isukarstove*, uvodni tekst, odabrao i priredio Mirko Tomasović, urednik Stjepan Šešelji, sunakladnici Naro-naklada i KKZ »Hrvatsko slovo«, Zagreb, Opuzen, 2000., str. 60.; Marko Marulić, *Od začetja Isusova*, isti prireditelj, urednik i sunakladnici, Opuzen, 2001., str. 32.

¹¹ »Izložba je i prilog proslavi 550-te obljetnice rođenja i 500-toj obljetnici *Judite*, prvoga auktorskega epa na hrvatskom jeziku.« Tiskan je katalog u izdanju NSK, urednici dr. Mladen Kuzmanović, mr. Ivan Kosić i Zagorka Gligora Zeman. Od Marka Marulića zastupljene su ove knjige: *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (Mletci, 1506./1507.), *Judita* (Mletci, 1521.) i *Epistola domini Marci Maruli Spalatensis* (Rim, 1522.).

ću ukazuju da je Marulić prihvaćen kao iznimna vrijednost u hrvatskoj književnoj i nacionalnoj kulturi.

Dakako, iz izdavačkog programa najdragocjeniji je dobitak tiskanje pišćevih rukopisnih i nepoznatih tekstova. U okviru projekta *Opera omnia Marci Maruli* pojavio se *Repertorium* (I – III, 1998. – 2000.), što ga je iz rimskog autografa priredio Branimir Glavičić. Ferdo Šišić, naišavši na njega 1923., ocijenio je da to Marulićevo opsežito djelo nema smisla objelodanjavati. Pogrešnu prosudbu našega uglednog povjesničara opovrgava u predgovoru marulolog Glavičić navodeći brojne argumente u prilog djelu. Marulić je, naime, svoj podsjetnik, koji je počeo sastavljati osamdesetih godina petnaestog stoljeća¹², tj. ispis ulomaka iz raznih djela, zamislio kao temeljni pojmovnik s trista natuknica abecednim redom, s popisom četrdesetak odabranih auktora (antičkih, humanističkih, crkvenih), te je zapravo oblikovao leksikonsko-priručnu knjigu, što može poslužiti i za očitavanje njegovih izvora, kulturoloških obzora, citatnosti, praćenja izdanja klasika i datacije pojedinih mu tekstova. Najveće vibracije u posljednjem desetljeću izazvalo je, međutim, otkriće Darka Novakovića nepoznate zbirke latinske poezije, pohranjene u riznici Sveučilišne biblioteke u Glasgowu. Zbirka se pod naslovom *Glasgowski stihovi* (Matica hrvatska, Zagreb, 1999.) u Novakovićevu kritičkom izdanju i hrvatskom prepjevu pojavila potkraj predprošle godine i privukla je razmjerno veliku pozornost, ne samo marulologa. Te pjesme, osobito epigramatske i epitafijske, gotovo sve svjetovne tematike i motive, među njima i ljubavne, štoviše erotske, dopunjuju, djelomice i mijenjaju, predodžbu Marulićeva pjesnikovanja i poetičkog rasporeda. U tom kontekstu i dijapazonu on se deklarira za pjesnika humanističkih onodobnih naveda i konvencija, neprijeporno vezan za ukus novog vremena. Druga je vrijedna značajka »glasgowskih stihova« Marulićeva, nazovimo to tako, poetičnost, subjektivnost, satiričnost, liričnost, što sve konstituira tu novopronađenu zbirku, te dovodi do dijaloga o nekim tradicionalnim poimanjima njegova auktorskoga profila. Već sada je nepobitno da se u njoj nahode neki mu antologijski pjesnički ulomci, jer su ih tako prosudili i sastavljajući recentnih izbora iz njegova višejezičnog opusa.

Primjerice, u *Antologiju* (Konzor, Zagreb, 2000.), izbor iz Marulićeve poezije i proze¹³, uvršteno je dvadesetak pjesama iz *Glasgowskih stihova*, u izbor iz opusa *Duhom do zvijezda* (Zagreb, 2001.) Bratislava Lučina četrdesetak¹⁴.

¹² Usp. Darko Novaković, *Zašto nam je važan Marulićev »Repertorij«*, *Colloquia Maruliana*, VII, Split, 1998., str. 18.

¹³ Izbor je sastavio Mirko Tomasović. Knjiga obasiže 290 stranica. Prvi put je Marulić predstavljen i kao pjesnik na talijanskom, te kao pisac poetičkih, teorijskih književnih fragmenata. Sastavljač je želio Marulića afirmirati ponajprije u njegovoj poetičnosti i literarnosti, pa je omjer stihova i proze izrazito na strani stihovanih ulomaka ili cjelina. Štoviše, težio je predstaviti njegovu raspjevanu Muzu u raznim motivskim i vrstovnim kategorijama.

¹⁴ Ovaj pak izbor mr. Bratislava Lučina donosi integralno najvažnije Marulićeve pjesmotvore na hrvatskom jeziku, a latinska su djela tiskana u preglednom izboru i u hr-

Dvije ugledne nakladničke kuće iz Zagreba tim su se edicijama priključile obljetničkim proslavama, a njihovi sastavljači su nastojali valorizirati sadašnje uspostavljene točke Marulićeve književne i estetske prepoznatljivosti¹⁵. Treća, *Ceres*, ponudila je marulofilima bibliofilsko izdanje *Susane*¹⁶. Poseban napor pak napravila je Matica hrvatska, jer je u izvještajnom razdoblju, uz *Glasgowske stihove*, objavila i *Juditu* s Grčićevim prijevodom na suvremeni hrvatski jezik¹⁷. Potkraj travnja 2001. očekivala se iz tiskare i *Judita* Nikice Kolumbića, koji je prepjevao modernim izrazom Marulićev tekst¹⁸. U ovu skupinu edicija spadaju i spomenuti¹⁹ tematski izvori s pasionskim i božićnim temama Neretvanske riznice. Bilo bi, dakle, nepravedno uskratiti pohvale hrvatskim nakladnicima, koji su se na dostojan način odazvali iznimnoj prigodi i omogućili da Marulićevo štivo stigne do čitatelja. Riječ je o viševrsnim izdanjima ciljanima na razne slojeve primatelja, od onih namijenjenih marulolozima, stručnjacima, pa nastavnoj i instruktivnoj svrsi, do onih s obilježjem spomen-knjiga s posebnom likovnom opremom, kojima se senzibilizira Marulićeva karizma.

Srećom, nije izostala ni prijeko potrebna usporedna pratnja maruloloških bilo sintetskih, bilo specijalističkih djela, premda ne u poželjnoj mjeri. Monografsku prazninu popunila je edicija *Marko Marulić Marul*, koja se pojavila početkom travnja 1999., a njezin auctor i suradnici, nakladnici i tiskar trudili su se da to bude što reprezentativniji knjiga u stručnomu, likovnom i uporabnom pogledu²⁰. Može bitno njezino novo izdanje već bi zahtij-

vatskom prijevodu ili prepjevu. Knjiga broji 490 stranica. Također valorizira talijanske sonete, u hrvatskom prepjevu, te posebno latinske i hrvatske epistolarne tekstove, što držim dobrom odlukom. Valja istaknuti i pohvaliti prirediteljevu zauzetost oko teksta hrvatskih pjesama, što je urodilo novim čitanjima pojedinim mjestima (*Judita*, *Susana*) i nakon dugo vremena revidiranim tumačenjima i komentarima podno svih predstavljenih stihova.

¹⁵ Savjesni kritičar Tonko Maroević usporedio je Tomasovićevo i Lučinovo selektivno čitanje Marula, te zaključio: »Stariji marulolog (...), pomalo već zasićen ozbiljnim priložima, složio je svoj brevijar kao autorski komentirani *divertissement*, šarmantno se poigravajući montažom ulomaka, kolažom citata. Naš mlađi marulolog, Lučin, težio je međutim više za skrupuloznošću i temeljitošću prezentacije. Naravno da su nam i jedan i drugi pristup neophodni i korisni.« (*Idealan predak, Slobodna Dalmacija*, Split, 22. travnja 2001., kulturni prilog *Forum*, str. 6).

¹⁶ »Ovo izdanje *Susane*, prvo do sada u samostalnoj knjizi, naklada *Ceres* posvećuje utemeljitelju hrvatske autorske poezije, Marku Maruliću, u prigodi petstopedesete obljetnice njegova rođenja i petstote obljetnice spjeva mu *Judita*«, (Zagreb, 2000.). Marulićevu je poemu priredio i protumačio M. Tomasović.

¹⁷ Prijevod je uz izvorni tekst objavljen 1983. Sada je priređen u CD-ROM inačici.

¹⁸ Izdanje se, međutim, pojavilo potkraj svibnja ove godine (usp. Jakša Fiamengo, *Marulićev dub i dab, Slobodna Dalmacija*, Split, 5. lipnja 2001., kulturni prilog *Forum*, str. 6), a prethodno je prepjev bio priopćen u *Vidiku* (br. 30/31, Split, 1971, str. 8-14, prvo pjevanje), te u *Forumu* (br. 6, Zagreb, 1985., str. 1271-1326, cjelovito i sa separatom).

¹⁹ O. c. bilješka 10.

²⁰ *Marko Marulić Marul*, napisao Mirko Tomasović. Nakladnik Erasmus naklada, Zagreb; sunakladnici Književni krug-Marulianum, Split, Zavod za znanost o književno-

jevalo dobrane dopune i korekcije, toliko je samo tijekom dviju obljetničkih godina marulologija napredovala, obogaćena novim spoznajama i faktografskom građom. Poticajni je dobitak u smislu tematskih monografija *Otajstvo Krista - uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću* u izdanju Marulianuma (Split, 2001.) don Mladena Parlova, jer na razini modernoga duhovnoga bogoslovlja interpretira kristološki bitni aspekt Marulićeva literarnog opusa. Teološko proučavanje tog opusa, naime, nije još provedeno u primjerenom obujmu i intenzitetu. Očekivalo se stoga da će Marulove obljetnice pobuditi veću i širu zauzetost crkvenih institucija na znanstvenomu i nakladničkom području u predstavljanju njegove duhovnosti, religioznosti, etičko-teološke i vjerničke pozicije, osobito u kontekstu onodobnih europskih gibanja i kriznih stanja u katoličkoj zajednici. Jednom riječju, ta marulološka grana u stvarnom je zaostatku za književnosnom, filološkom, komparatističkom, primjerice, pa bi je trebalo osmisliti i programirati, što je, nažalost, u ovima pobudnim proslavama propušteno²¹. Isti nakladnik, osim don Mladenove monografije, objavio je ljetopise i rasprave pisca ovog izvješća pod naslovom *Nove godine s Marulom* (Split, 2000.). Uza sve to, ostajemo kod tvrdnje da razmjeri, vrijednosti i žanrovsko bogatstvo plodnoga Marulićeva auktorskog pera zavrijeđuju dodatne monografske obradbe, nužne za spoznavanje i definiranje cjelovitosti njegove literarne, intelektualne i duhovne znamenitosti u prijelomnom razdoblju hrvatskog humanizma i renesanse, te istodobno njihova europskog konteksta.

Na inojezicima

Ono što je gotovo iznenadilo i najpozornijeg marulologa, Marulićeva je emisija izvan granica matične književnosti i jezika. Moglo se makar priželjkivati da djelo, po kojem je prozvan »ocem hrvatske književnosti«, bude dostupno inozemnim zainteresiranim čitateljima na njihovim govornim jezicima. Nakon što je zaslugom uglednoga američkog slavista Henryja Coopera ml. *Judita* prevedena na engleski²², slijede upravo u znaku obljetnica nove

sti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; izbor i opis likovnih priloga, sažetak Bratislav Lučin; grafički i likovni urednik te korice Zlatko Rebernjak, Zagreb-Split, 1999., str. 326. Naklada od tisuću komada rasprodana je do svibnja 2001.

²¹ Središnji nadnevak dvogodišnjih Marulićevih obljetnica bijaše 22. travnja 2001. Hrvatske su novine pratile jubilarne svečanosti, neke priprave i posebne priloge (*Forum Slobodne Dalmacije* od 22. travnja ove godine, *Vijenac* od 19. travnja). *Glas koncila* pak, katolički tjednik i najutjecajnije hrvatsko vjersko glasilo, u brojevima od 15. travnja, 22. travnja i 29. travnja 2001. o Marulu i njegovoj *Juditi*, o proslavi i događanjima, ni slova nekmoli vijesti i priloga, iako je riječ o biblijskoj pjesmi, piscu čiji opus u golemoj većini tvore religiozne, pobožne teme i kršćanski sadržaji, i kojem je na papinskoj Gregorijani 1998. posvećen međunarodni simpozij pod naslovom *Marco Marulić, poeta croato e umanista cattolico, una proposta per l'Europa del terzo millennio*.

²² *Judith*. Translated from the Croatian by Henry R. Cooper, Jr., Columbia University Press, New York, 1991.

verzije, koje je tumačiti spoznajama o pripadnosti Marulićeva spjeva, kao vrijednog uzorka, europskoj biblijsko-vergilijanskoj epici. Budući da su prevoditelji sveučilišni profesori, i to ne samo sa slavističkih katedara, taj je motivacijski čimbenik neosporan. Naime, trebalo se uhvatiti ukoštac sa starim hrvatskim tekstom na arhaičnoj čakavštini, s dosta teških mjesta za razumijevanje i hrvatskomu suvremenom govorniku, versifikacijski vrlo složeno postavljenim i retorički zahtjevnim. Sam pak ep s poznatom biblijskom gradom i teretom žanrovskih konvencija ne čini se na prvi pogled privlačnim prijevodnim predloškom. Ipak, cjelovito je preveden još na mađarski, talijanski, francuski; u ulomcima i na španjolski te ponovo na engleski. Mađarski prepjev u dvostruko srokovanim dvanaesticima Istvána pl. Lőkös pojavio se u ljeto 1999. u nizu budimpeštanskog nakladnika, gdje se predstavljaju svjetski klasici (Chrétien de Troyes, Vergilije, Tasso, Ariosto, Dante, Quevedo, Petöfi...) s posebnim naglaskom na znamenitim epskim pjesmoticama²³. Profesor Lőkös po struci je komparatist i kroatist sa Sveučilišta u Debrecenu, štovite marulolog, auctor desetak studija o Maruliću, objavljenih u mađarskoj i hrvatskoj znanstvenoj periodici. Najproduktivniji inozemni marulolog (dvije knjige i tridesetak studija) Charles Béné, zaslužni profesor Sveučilišta u Grenobleu, međutim, nije ni slavist, nekmoli kroatist, a latiao se s primjernim žarom prijevoda *Judite* na francuski. Njegovo je područje europski humanizam i literatura XVI. stoljeća, posebno Erazmo, Rabelais, Montaigne. Tom stazom došao je i do hrvatskih humanista, a Marulić mu je u posljednjih desetak godina povlašten pisac za istraživanje i promicanje u Europi. Da bi mogao interpretirati njegov auktorski integritet, ne samo latinske knjige, upisao je na svojem sveučilištu tečaj hrvatskog jezika. Čini se da ga je završio s izvrsnim uspjehom, jer je prevodeći *Juditu* pokazao toliko istančanosti, a nije se zadovoljavao ni s pojedinim rješenjima iz engleskog prijevoda. Dobri su predznaci da će njegova verzija usporedno s hrvatskim izvornikom doživjeti objavljivanje u *Juditinoj* godini, do kraja 2001.²⁴ Francuskom prevoditelju nalik, talijanistica sa Sveučilišta u Padovi, Luciana Borsetto, susrela je splitskog *začinjavca* tijekom svojih promatranja europske pobožne epike, te je zbog *Judite* opet sjela u školske klupe i uz pomoć lektorskih vježbi učila hrvatski, da bi mogla pročitati Marulićeve verse o betulijskoj udovici i Holofernu. Ti versi učinili su joj se vrijednim daljnijeg samonapora, pa ih je počela prevoditi na talijanski i na ovogodišnji splitski simpozij poput profesora Bénéa stigla s rukopisnim prepjevom cijelog spjeva. I talijanska će verzija *Judite*, nadamo se, u ovoj obljetničkoj godini izići iz tiska. Posrijedi su, dakle, meritorni stručnjaci, znanstvenici s bro-

²³ Marko Marulić, *Judit*, fordította Lőkös István, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999.

²⁴ Nakladnik će biti glasilo Društva hrvatskih književnika *Le pont (Bridge)*. Naime, urednik glasila gosp. Dražen Katunarić očitovao je pripravnost da se taj prijevod tiska (s izvornikom i popratnim tekstovima) u posebnoj ediciji uz očekivanu novčanu pomoć od nadležnog ministarstva.

jem vrijednim štovanja objavljenih knjiga i radova, koji su hrvatsku književnost zadužili prijevodima Marulićeva spjeva na četiri jezika, držeći ga dostojnom europskom paradigmatom, a ne samo začetničkim proizvodom poezije jedne male nacije.

Francisco Javier Juez Gálvez, profesor slavistike na Sveučilištu Complutense u Madridu, k tome vrsno je pretočio u španjolski izriječ šest ulomaka iz *Judite* (oko 150 stihova) i posvetu spjeva Dujmu Balistriliću. Ulomci su dio edicije, kojom je Marko Marulić predstavljen u *Biblioteci humanizma* nakladnika *Ediciones Clásicas* iz Madrida (2000.), a auctor je monografskog predgovora, popratnih tekstova i izbora Bratislav Lučin²⁵. Ta knjiga nemali je prinos Marulićevoj internacionalizaciji: tiskana je u novopokrenutom nizu uglednoga madridskog nakladnika, koji programatski predstavlja klasike europskog humanizma monografskom uvodnom studijom i izborom pokazbenih tekstova iz njihova opusa s instruktivnom i stručnom svrhom; Marulić je pak ostavio traga, preveden je i čitan, u španjolskom »zlatnom stoljeću«, njegove knjige dopirale su i do španjolskih kolonijalnih posjeda, promicali su ih isusovci počevši od njihova utemeljitelja sv. Ignacija Loyole. Knjiga, dakle, otvara put novoj recepciji Marulića i marulološkim spoznajama na jednomu velikom govornom području, u bogatoj hispanofonskoj književnoj tradiciji, gdje je hrvatski humanist negda bio uvažen auctor. Dobili smo i novu englesku verziju, i to prepjevnu (sa četverostrukom rimom), *Judite*, tj. 8 njezinih ulomaka, susljednih pjevanjima, zaslugom Grahama McMastera. Taj mali prijevodni pothvat dio je pravoga kulturnog pothvata, kojim je uredništvo časopisa *The Bridge* (1 – 4/1999.) na čelu s Draženom Katunarićem popratilo Marulićeve godine. Naime, glasilo Društva hrvatskih književnika iz Zagreba na 170 stranica predstavilo je Marulića na engleskom jeziku s njegovim prevedenim tekstovima, studentskom radom i izborom iz marulološke literature²⁶. Auctor »dossiera« je Bratislav Lu-

²⁵ Među odabranim tekstovima nalaze se fragmenti iz *Institucije*, *Evangelistara* (španjolski prijevod iz 1655.), *Parabola* (prijevod iz 1655.), *Solinskih natpisa*, *Poslanice Hadrijanu VI.*, *Dijaloga o Herkulu*, *Glasgovskih stihova*, *Davidijade* i, kako je navedeno, *Judite*. *Carmen de doctrina domini nostri Jesu Christi* uvrštena je u cijelosti, a u prijevodu slavnoga pisca duhovnih spisa iz »zlatnog razdoblja« fra Luisa de Granada (1504. – 1588.). Profesor Juez Gálvez prevodio je i latinske i hrvatske tekstove, a poslužio se i starim španjolskim prijevodima triju Marulićevih djela, da bi naznačio kontinuitet recepcije. Valja navesti da se *Carmen de doctrina DNJCH* u verziji Luisa de Granada (*Versos de Marulo en que se tocan cuasi todas las materias del »Vita Christi«*) mnogo objavljivala u sklopu njegove knjige *Memorial de la vida cristiana*, koja je uz to prevedena na više jezika, na kineski također. O sudbini te Marulićeve pjesme Charles Béné napisao je monografiju *Destin d'un poème* (Zagreb-Split, 1994.). Prof. Gálvez je prepjevao i veći dio Marulićeve *Molitve suprotiva Turkom* u raspravi *La recurrencia del tema otomano en la literatura croata de la edad moderna*, AIESEE, Bucarest, 26.–27. 1996–1997, p. 191–192.

²⁶ Osim iz *Judite* tu su prijevodi iz *Davidijade* (str. 32–45, prevela Sanja Matešić), iz *Poslanice Hadrijanu VI.* (str. 47–51, prevela Vera Andrassy), iz *Dijaloga o Herkulu* (str. 52–57, prevela Nikolina Jovanović), *Institucije* (str. 58–62, prevela Nikolina Jovanović), *Evangelistara* (str. 64–69, prevela Nikolina Jovanović), *Solinskih natpisa* (str. 70–71, preveo

čin, a urednik Ivo Žanić. *The Bridge* je obavio prvorazrednu posredničku zadaću za komunikaciju Marulića sa svijetom, budući da je engleski sveltajući jezik današnjice, a njegova se nametnuta prevlast može samo platonski osporavati. To je, opetujem, pravi potez s naše strane u promicanju Marulića. Hrvatsko-portugalskom suradnjom tiskan je i uzorno opremljen katalog spomenute lisabonske izložbe²⁷, sa četiri studijska teksta. Bratislav Lučin sintetski je prikazao Marulićev humanistički i književni lik, njegovu recepciju u Portugalu Nikica Telan i Margarida Pinto, u Španjolskoj Javier Juez Gálvez. Za također spomenutu svečanost otkrića spomenika u Berlinu²⁸ priređena je knjižica s pedesetak stranica na njemačkom jeziku, u kojoj je, među ostalim, i informativni tekst o Marku Maruliću, te o njegovoj sudbini u njemačkim zemljama. Za bratslavske proslave pojavila se i prigodna knjižica Štefanie Urode²⁹. Dakle, o »ocu hrvatske književnosti« objavljene su publikacije na engleskom, španjolskom, portugalskom, njemačkom i slovačkom jeziku, njegovi su hrvatski tekstovi prevedeni na mađarski, španjolski, francuski, talijanski, a latinski na španjolski i engleski. Podatci su dostatno uvjerljivi za pomisao da je Marulić u ovom dvogodišnjem razdoblju predstavljen inozemnoj publici dostojno i višestruko, a njegovi ugledni prevoditelji, nakladnici i promicatelji, te institucije, koje su u tome sudjelovale, jamče ozbiljnost i trajnost priželjkivanog učinka.

Znanstveni skupovi, *Colloquia Maruliana*, br. IX, X.

U programu proslava središnje su mjesto i zadaća ipak bili namijenjeni znanstvenom suočavanju s Marulićevim mnogosveščanim opusom, u kojem je prema zatečenom stanju još uvijek bilo tekstova, čak i područja, bez primjerene kritičke obradbe. Razmjeri njegove recepcije nipošto do sada nisu definirani. Simpozijske prigode prikladan su način da se unaprijedi, proširi i razlikovno ojača znanstveni pristup složenom i plodnom opusu znamenitog pisca, budući da se pružaju mogućnosti okupljanja stručnjaka raznog profila i naraštajne pripadnosti oko zajedničke teme. Simpoziji su o Marku Maruliću, pomno planirani, također imali svrhu nadsvoditi obljetnička događanja i obilježavanja stvarnom rasčlambom, time i afirmacijom, njegove višeslojne i višjezične književne ostavštine.

Početni zamah dao je skup pod naslovom *Marco Marulić, poeta croato e umanista cattolico - una proposta per l'Europa del terzo millennio*, tj. *Marko Maru-*

Živan Filippi), izbor iz latinskih pjesama (str. 72-86, preveli Graham McMaster i Miljenko Kovačiček) i pisama (str. 87-89, preveo Živan Filippi).

²⁷ O. c., bilješka 7.

²⁸ O. c., bilješka 6. Prijevodi na njemački: Terezija Hirš, Theo Tabaka.

²⁹ Univerzitná knižnica v Bratislave, Chorvátsky klub v Bratislave: *Otec chorvátskej literatúry*, K literarnemu večeru pri príležitosti 550. výročia narodenia Marka Marulića, 23. júna 2000. Auktorica je publikacije dr. Štefania Uroda, lektorica hrvatskog jezika na tamošnjem Sveučilištu.

lić, hrvatski pjesnik i katolički humanist - prijedlog za Europu trećeg tisućljeća, održan u dvije sesije i na dva jezika (Roma, 26 - 29 Novembre 1998; Split, 19. - 20. travnja 1999.). Organizatori bijahu Papinsko vijeće za kulturu, Književni krug - Marulianum i Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima. U intenzivnim dogovorima s Papinskim vijećem na čelu s njegovim predsjednikom kardinalom Paulom Poupardom, koji je iskazao zauzeto razumijevanje za simpozij i njegov tijek, u suradnji s tajnikom Vijeća o. Bernardom Ardura i podtajnikom o. Pasqualeom Jacoboneom, predloženo simpozijско geslo motiviralo je na rimskom zasjedanju dvadesetak izlaganja. Odazvala su mu se, među ostalim, petorica sudionika s papinskih sveučilišnih ustanova, jedna sudionica s rimskog sveučilišta La Sapienza. U uvodnoj riječi kardinal Poupard je izriekom apostrofirao Marulićevu poticajnost: »Da bi se u sadašnjosti pobudilo novo kulturno stvaralaštvo, u kojem nadahnuće vjere i ljudska sposobnost nisu suprotstavljeni nego naprotiv komplementarni, činilo nam se prikladnim ugledati se na osobnosti koje su obilježile europsku kulturu i koje su znale pomiriti ljudsku mudrost, klasičnu kulturu s kršćanskim viđenjem čovjeka i stvarnosti.«³⁰ U Splitu je također govorilo dvadesetak referenata, šestoro iz inozemstva (Mađarske, Francuske, Italije i Njemačke), sa sveučilišta u Debrecenu, Grenobleu, Cassinu, Erlangen - Nürnbergu.

Međutim, na simpoziju *Marko Marulić, europski humanist*, posvećenom 550. obljetnici piščeva rođenja (Split, 27. - 29. travnja 2000.), našlo se tridesetak stručnjaka, osam njih iz Europe i Kanade. Marulološka pristupnica ovaj put je stigla i iz Španjolske (Universidad Complutense, Madrid) te Kanade (Université du Québec à Montréal, University of Toronto, University of Waterloo). Susljedni znanstveni skup u čast pete stoljetnice *Judite, Marko Marulić, otac hrvatske književnosti* (Split, 23. - 25. travnja 2001.), već je postao na stanovit način marulološki kongres: 38 izlaganja, 13 iz Europe (Bosna i Hercegovina, Mađarska, Švicarska, Francuska, Njemačka, Italija i Španjolska) i Kanade, a bila su zastupljena sva hrvatska sveučilišta (Zagreb, Split, Osijek, Rijeka i Mostar). Da bi se naglasila marulološka progresija, dostatno će biti podsjetiti da je na prvomu »okruglom stolu« o Marku Maruliću, održanom 24. travnja 1991., sudjelovalo osmero govornika, samo jedan iz inozemstva.

Ovogodišnji pak simpozij u Splitu može se ocijeniti vrhuncem obljetničkih proslava poradi brojnosti priopćenja, njihove interdisciplinarnosti, uključivanja novih i mladih znanstvenih snaga, internacionalnog ozračja i obilježja (izlagalo se i na talijanskom, francuskom, engleskom i njemačkom jeziku; troje kolega kojima hrvatski nije materinski, potrudilo se zboriti jezikom »hrvatskog Dantea«). Simpozij je uz to bio okosnicom niza sukladnih priredaba, u popodnevnom su programu, primjerice, javno predstavljene četiri marulološke nove edicije. Najteži teret ovoga i prethodnih travanjskih skupova u Splitu podnio je Književni krug, odnosno njegov zavod Maru-

³⁰ *Colloquia Maruliana IX.*, Split, 2000., str. 10 (preveo Bratislav Lučin).

lianum, kao organizator, provoditelj programskih zamisli, nakladnik popratnih publikacija te napokon susretljiv i gostoljubiv domaćin. Voditelj zavođa mr. Bratislav Lučin bio je istodobno i usmjeriteljem svekolikoga višednevnoga znanstvenoga i inoga obljetničkog programa. Neprijeporan uspjeh simpozija i njegova dostojna razina u svakom pogledu plod je brižljivih priprava, odabira prijavljenih tema i planiranja radnoga marulološkoga rasporeda bez u nas uvriježenoga improviziranja i prigodničarenja. Takav simpozij, bolje reći, kongres, Marulić je, jednostavno kazano, zaslužio, čega su organizatori, voditelji i podupiratelji bili svjesni; inače bi bilo došlo do poremećaja u percepciji slavljenika, Marka Marulića, koga su obljetničke manifestacije trebale afirmirati kao iznimnu vrijednost u nacionalnoj književnoj kulturi i dostojnog sudionika europskoga humanističkog pokreta.

Prošle i ove godine marulološka simpozijaska okupljanja preselila su se s europskog kontinenta i u Kanadu i Sjedinjene Američke Države. Ogranak iz Toronta Hrvatske akademije u Americi pod vodstvom g. Vlade Petranovića potrudio se za skup u tom gradu (28. listopada 2000.), posvećen *Hrvatskom piscu Marku Maruliću*, održan u Sveučilišnoj knjižnici. Osam predavača, jedan iz Hrvatske i sedmero s kanadskih i američkih sveučilišnih institucija, razmatralo je pred velikim brojem slušatelja, osobito onih hrvatskog podrijetla, pojedine aspekte Marulova opusa, njegov europski položaj i zavičajni mu kulturni kontekst³¹. Naporima Veleposlanstva Republike Hrvatske u Washingtonu Marulić je bio predmetom znanstvenog skupa u Kongresnoj knjižnici u tom gradu (11. travnja). Uz suorganizaciju Europskoga odjela Knjižnice i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba, koja je bila provoditeljem programa i gostovanja, devet govornika (petero iz Hrvatske, po dvojica iz Europe i Amerike) nastojali su pred probranom publikom u dvorani Mary Pickford Theatre (James Madison Memorial Building) predstaviti Marka Marulića u najbitnijim aspektima njegove povijesne literarne djelatnosti. Tematizirana je njegova zadaća u uspostavljanju hrvatskoga književnog jezika, znakovitost epske tvorbe u *Juditi*, položaj u okviru europskoga i našeg humanizma, europski znak i recepcija³². Obilježavanje Marulićevih obljetnica u washingtonskoj Kongresnoj biblioteci ocijenjeno je »povijesnim trenutkom za prezentaciju hrvatske književnosti u SAD«³³.

³¹ Usp. Vinko Grubišić, *Marko Marulić u Kanadi, Colloquia Maruliana*, Split, 2001., str. 409-410.

³² Hrvatsko je veleposlanstvo priredilo za posjetitelje skupa tiskani program *A Symposium on Marko Marulić* (urednik Mate Maras) s izvadcima svih referata na engleskom jeziku i bilješkama o referentima: Milan Moguš, Dunja Fališevac, Branimir Glavičić, Darko Novaković, Mirko Tomasović, Lőkös István, Charles Béné, Henry Cooper, Vinko Grubišić. Priopćenja u hrvatskoj verziji objavit će *Forum* u broju 4-6, 2001., a engleske verzije zapremat će posebni zbornik u nakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

³³ *Glas Amerike, Voice of America*, Hrvatska redakcija, Washington: *U Kongresnoj knjižnici održan simpozij o djelu Marka Marulića*, HINA, *Servis vijesti*, 12. travnja 2001.

Izvan Hrvatske zabilježiti je također komemoriranje Marulića u Sarajevu 22. veljače 2000., uz sudjelovanje četvero govornika, »književni skup posvećen Marku Maruliću« u Mostaru 8. lipnja iste godine, »večer Marka Marulića« u Trstu 23. studenoga. Tijekom ovogodišnjeg simpozija u Splitu pojavila se zamisao da se u Padovi, gdje je slavljenik studirao, na tamošnjem sveučilištu, jednom od najstarijih u Europi, organizira prigodni simpozij, što će se, dobri su izgledi, ostvariti početkom prosinca na interkatedarskoj razini Filozofskog fakulteta.

XXIX. seminar hrvatskoga jezika, književnosti i kulture Zagrebačke slavističke škole Filozofskoga fakulteta u Zagrebu književnu je dionicu predavanja namijenio Marku Maruliću (Dubrovnik, 4. – 8. rujna 2000.). Inozemnim slavistima predavalo je šestoro pozvanih stručnjaka razrađujući tezu *Marko Marulić, europski znak i hrvatski model*³⁴.

Važna je okolnost simpozijских zbivanja hoće li njihova građa biti posredovana znanstvenim korisnicima objavljivanjem u zbornicima ili periodicima. Za to se skrbi godišnjak *Colloquia Maruliana* (nakladnik *Književni krug - Marulianum* iz Splita), koji je brojevima IX. (2000.) i X. (2001.) tiskao sva priopćenja s rimskoga i splitskih skupova, o kojima je bilo riječi. Urednici su godišnjaka Bratislav Lučin i Mirko Tomasović. Naznačiti je usputice da su *Colloquia Maruliana*, br. I., 1992. (reprint 1995.) zapremila 170 stranica (u uredništvu je tada bio i njihov pokretač pokojni Vedran Gligo), a IX. 515 stranica, pa se i tim podatkom može mjeriti rast maruloloških istraživanja³⁵ i sama Marulova pobudnost. Broj IX., dakle, donosi obilje građe. Primjerice, iznovice je propitana Marulićeva načitanost i kulturološki obzor: vrsna mu je bila upućenost u disciplinama tzv. *studia humanitatis* usporedice s tzv. *studia divinitatis*, djela mu prožimlje koncept *theologia retorica i theologia poetica* (B. Lučin). Njegova aktivna prisutnost u hrvatskoj književnosti petstoljetnog je trajanja, a posebno je prepoznatljiva iz adorativnog odnosa hrvatskih pjesnika prema njemu u luku od renesansnih do postmodernih baštinka (M. Tomasović). Istodobno, temeljem novijih istraživanja rasvijetljena je Marulićeva uloga kao učitelja, auctoriteta kršćanskog življenja u Europi, zahvaćenoj vjerskom krizom (Ch. Béné). Na to se nadopunjuju pogledi na njegovu duhovnost (R. Perić), biblijsku orijentaciju (M. Parlov), iznimno poznavanje patrističke literature (L. Padovese), te podatci o isusovačkom promicanju djela *De institutione bene beateque vivendi, Evangelistarium, De humilitate et gloria Christi* s pojedinostima o sudbini tih knjiga u misijskim zadaćama (Meksiko, Makao, Japan) isusovačkoga prodornog reda (J. López - Gay). U epu *Davidias* pak, kako pokazuje jezična, stilska i versifikacijska analiza, te utvrđivanje izvora, evidentno je također da su mu štivo bili

³⁴ Voditelj je bio M. Tomasović, a predavači Josip Bratulić, Olja Perić, Bratislav Lučin, Pavao Pavličić, Tonko Maroević.

³⁵ Godišnjak je referiran u slijedećim znanstvenim periodicima: *Humanistica Lovaniensia*, *Bulletino di studi latini*, te (recenziran) u *Bibliothèque d'humanisme et renaissance*, *Literary Research/Recherche littéraire*, *Südost-Forschungen* (München, 58/1999.)

i kršćanski pjesnici, poglavito epičari, a ne samo antički (D. Novaković). No, naš klasik bio je i pozorni čitatelj starih glagoljaških tekstova, što je prepoznatljivo iz nekih leksičkih rješenja u *Juditi* i *Susani* (J. Bratulić). Marulićevo poimanje oponašanja (*mimesis*) u *Juditi*, oslanja se na Petrarkino, a kao *poeta eruditus* asimilirao je iskustva antičkih, kršćanskih i renesansnih (talijanskih) uzornih auktora (I. Lőkös); nije mu bila tuđom ni hrvatska tradicijska kultura, neki izražajni postupci u *Juditi* upućuju i na usmenu književnost (S. Botica). Zbog još uvijek spornog auktorstva nekih Marulićevih latinskih i hrvatskih tekstova marulolozi se nerijetko navraćaju tim pitanjima. U ovom svesku Godišnjaka tako se Branimir Glavičić upitao je li jednu bilješku na završetku inkunabulske knjige *Transitus gloriosissimi sancti Hieronymi presbyteri* (Mletci, 1485.) sastavio Marulić. Grafološkom analizom, usporedbom s njegovim autografima, pretpostavka Vjekoslava Štefanića ne može se održati. Bilješku je napisao stanoviti Marulićev suvremenik, rodoljubno potaknut, čije ime treba tek utvrditi. Korak u atribuiranju pak *Života svetoga Jerolima* napravio je Josip Bratulić objavljujući rukopis hagiografije, koja se razlikuje i od Jagićeva i od Verdianieva izdanja u nezanemarivim pojedinostima teksta. Držim da će komparativna analiza Jeronimova hrvatskog životopisa s Marulićevim latinskim *Vita divi Hieronymi* (objavio ga Darko Novaković, *Colloquia Maruliana*, III., 1994.) riješiti nedoumicu i vjerojatno upisati dodatnih tridesetak stranica u njegov opus³⁶. Time će Marulićeva proza na hrvatskom jeziku dobiti vrijedan prilog, a također će se popuniti slika njegove dvojezične zauzetosti u promicanju Jeronimova života i djela. Naime, »Jerolim sveti, čast od redovništva, glasoviti porad velike svoje dobrote, i priduboke svoje mudrosti, svitlost svete Crkve, rodnom od grada Zdrinja postavljena meu meštem Dalmacije, i Vugarske zemlje« (str. 295) bio mu je omiljeni svetac i crkveni učitelj, a polemizirao je žestoko s onima koji su poricali njegovo podrijetlo iz Dalmacije, proglašujući ga Italcem (*In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*). Upozorio bih mimogredno da u ovoj verziji ima kod gornjeg citata jedna umetnuta rečenica, koje nema u drugim rukopisima životopisa, a odnosi se na rodni grad Jerolima, Zdrinj, »koji bio je još u vrime njegovoga života razdružen od Gota«. U latinskom je tekstu slično: »...natus, oppido Stridone, quod a Gothis euersum Dalmatiae quondam Panoniaeque confinium fuit...« (*Colloquia Maruliana*, o. c., p. 26). Zastupljene su, nadalje, i teorijske interpretacije: Marulićeva poetika u svjetlu alegorijsko-tipolojske tradicije tumačenja Biblije (E. von Erdmann-Pandžić), o narativnim strukturama *Quinquaginta parabolarum* (G. Stepanić); konkordancijska istraživanja (N. Jovanović) i s njima u vezi tekstološki problemi manjih Marulićevih latinskih pjesama (N. Jovanović); traduktološke analize talijanskih verzija *Institucije* (I. Grgić) i *Parabola* (R. Morabito), te Marulićevih prijevoda psalama na hrvatski (D. Mrdeža Antonina); opisano je Marulićevo poimanje i praksa soneta (M. To-

³⁶ Usp. M. Tomasović, o. c. (bilješka 20), str. 258.

masović); brojna su razmjerno razmatranja recepcije *Institucije* (Charles Béné, F. Leschinkohl, R. Morabito) s novim činjenicama o njezinoj europskoj razgranatosti i intenzitetu, te o hrvatskom odjeku u dramskoj prigodnici Franje Markovića (N. Batušić).

U ovomu malom prikazu sadržaja *Colloquia Maruliana* IX., koji je zbog zadanosti izvještajnog teksta imao svrhu akcentirati, a ne recenzirati raznovrsna priopćenja, nije bilo mogućim podastrijeti sve im inovacijske domete širim ili pojedinačnim osvrtom. *Colloquia Maruliana* već su u početku zamišljena kao smotra novih maruloloških spoznaja, a sami simpoziji kao svojevrsna radionica. Stoga bih dopustio sebi jednu napomenu o tendenciji uključivanja mladih i mladih kolegica i kolega s hrvatskih i inozemnih sveučilišta, koja se u ovom broju očividno ostvarila. Kolegice Gorana Stepanić, Iva Grgić, Rosanna Morabito, kolege Mladen Parlov, Neven Jovanović, uz očekivanu studioznu obradbu svojih tema, unijeli su u marulološku zajednicu i suvremeni književnoznanstveni i kritički pristup, modernizirali zbor (»diskurz«) o Marku Maruliću, što može biti samo dobitkom za proučavanje njegova, još se uvijek čini, neiscrpna opusa. Istina, njihov takav udjel nastavlja se na stazu, koju su prethodno na travanjskim skupovima i tijekom drugih radova zacrtali Darko Novaković, Bratislav Lučin, Andrea Zlatar u tumačenju Marula modernijim instrumentarijem pokraj poštovanja i uvažavanja filoloških načela i zasada u istraživanju. Jubilarni deseti broj periodika (440 stranica) odlikuju iste značajke u pogledu znanstvene mjero-davnosti priloga, profilne i dobne zastupljenosti auktorâ i dohoda novih sudionika iz hrvatskih i svjetskih sveučilišnih institucija.

Sukladno izrečenoj ocjeni zabilježiti je meritorne referate redovitih ili redovitijih suradnika marulićevskih simpozijskih zbivanja (Ivo Frangeš, Branimir Glavičić, Charles Béné, Drago Šimundža, M. Tomasović, B. Lučin, Hrvatinić Gabrijel Jurišić, Nevenka Bezić-Božanić, Franz Leschinkohl, István pl. Lőkös, Branko Jozić), pozdraviti opetovanu prisutnost »mladih sila« (N. Jovanović, G. Stepanić, I. Grgić, M. Parlov), a istaknuti da su u *Colloquia Maruliana* X. tiskana i izlaganja nekoliko novih nastupnika. Oni su na razini svojega znanstvenog statusa i središnjeg usmjerenja u istraživanju propitivali specijalističke fenomene iz Marulićeve književne tvorbe: pripovjednu historiografsku tradiciju i njezinu preobrazbu u *Instituciji* (A. Zlatar), retoričke i semantičke slojeve u *Parabolama* (R. Pšihistal), franjevačke izvore u Marulićevim djelima i njegovu prisutnost u franjevačkoj historiografiji XVI. i XVII. stoljeća (P. Rudolphius Tossinianensis, Luc Wadding, Artur de Moutier) s posebnim osvrtom Marulićeva odnosa prema Bonaventuri (A. J. Matanić); temeljita raščlamba generičkih aspekata, vrstovnosti, njegova hrvatskoga pjesništva dovela je do zaključka da je posrijedi generički sinkretizam znakovit za ranonovovjekovne pisce (D. Fališevac), dok je metaforološki (primjer vatre) pristup funkciji protagonista i antagonista, koji su postulati epske strukture, ukazao na tankočutnu koherenciju makrostrukture i mikrostrukture spjeva (A. Stamać); objašnjen je složen odnos Tina Ujevića prema Marku Maruliću u nizu tekstova (12), kroz koje se očituje i piščeva pu-

tanja političkog svrstavanja (S. Lipovčan). Istražena je Marulićeva zastupljenost u španjolskim knjižnicama (F. J. Gálvez), te u američkim knjižnicama i publikacijama (V. Grubišić). Uz referat kolege Vinka Grubišića, s kanadskih sveučilišta *Colloquia Maruliana* X. donose još dva vrijedna priopćenja: kolegica Brenda-Dunn Lardeau vrlo je zauzeto interpretirala hagiografsku građu u strukturi *Institucije* i njezinu auktorsku razlikovnost u kontekstu humanističke i predtridentinske hagiografije, a kolegica Gabrijela Mecky komparativno je suočila Marulićevu epsku *Juditu* u tragediju Joakima Greffa (1535.).

Marulićeva sudbina u talijanskim slavističkim edicijama, te obradba njegova lika u drami Federica Seismit-Dode *Marco Marulo* (izvedenoj u Zadru i Trstu 1843.) predmetom je priopćenja Antonie Blasina Miseri. Podsjetiti je da proučavanje recepcije »oca hrvatske književnosti« u Europi, dokumentirano u ovom svesku Godišnjaka, prati i ovdje pomno inventiranje iz sveska u svezak njegovih djela na njemačkom području u Europi (Švicarska), koje provodi Franz Leschinkohl. Karakteristično je pak da su prilozi u desetom broju tiskani na hrvatskom, francuskom, njemačkom, talijanskom i španjolskom jeziku sa sažetcima na engleskom.

Colloquia Maruliana XI. (pojavit će se početkom travnja 2002.) zacijelo će označiti novo poglavlje marulologije, navlastito *juditologije* (petnaest referata raspravlja o Marulićevu spjevu), kako se može nazrijeti iz publikacije *Judita*, 500. obljetnica nastanka (uredili Branko Jozić i Bratislav Lučin), gdje su tiskani sažetci izlaganja³⁷. Knjižica je opskrbljena i *Bibliografijom Marulićeve »Judite«*, popisom svih izdanja spjeva, cjelovitih i djelomičnih, izvornih i prevedenih. To je najpotpunija bibliografija objavaka spjeva, a pruža mogućnosti za praćenje njegove recepcije na više razina.

Nove spoznaje

Uviđajem u dvogodišnju marulološku znanstvenu građu dohodi se do ključaka koliko je pridonijela općim spoznajama o auktorskom liku Marka Marulića i proučenosti pojedinih djela. Na prvomu je mjestu, dakako, problem definiranja i atribuiranja njegova opusa, što, nažalost, još nije u potpunosti riješen.

Opus je proširen tiskanjem dvaju latinskih djela iz rukopisa pohranjenih u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu (*Glasgowski stihovi*) i Središnjoj nacionalnoj biblioteci »Vittorio Emanuele II« u Rimu (*Repertorium*). Nepoznata Marulićeva latinska zbirka, nedvojbeno najvažniji mu latinski pjesnički tekst nakon *Davidijade* i po svjetovnosti bez premca u književnom opusu općenito, pravo je obogaćenje za tumačenje njegove humanističke adaptiranosti i epigramatskog umijeća, usporediva s umijećem Jana Pannoniusa (Ivana Česmičkog). Štoviše, potkrepljuje njegov poetski status antologijskim sa-

³⁷ O. c., bilješka 2, program za 2001., str. 13–33.

stavima, nudi građu za reinterpretaciju Marulove ljudske naravi, zavičajnoga temperamenta i vezanosti za zbilju i čudi rodnoga grada Splita potkraj XV. i početkom XVI. stoljeća. Potvrđuje nadalje načitanost i sljedbeništvo rimskih »poganskih« pjesnika s humanističkim oponašateljskim žarom. *Repertorium* (»Multa et varia ex diversis auctoribus collecta, que maxime imitatione digna videbantur...«) pokazatelj je sistematičnosti i višestranosti njegove lektire, izvora i uzora u odgojno-etičkim spisima te leksikonskih težnji. Na dobrom je putu i obogaćenje Marulićeve hrvatske proze, nakon revalorizacije prijevoda Tome Kempenca (*Naslidovan'je*), jer su atribucijske analize *Života sv. Ivana Karstitelja* i *Života sv. Jerolima* dale dodatne argumente o pripadnosti njegovu hagiografskom opusu. Na toj istoj crti svrstati je tekstološke novine u lekciji nekih, prije objavljenih, Marulićevih latinskih stihova, a navlastito se to odnosi na *Juditu* i *Susanu* u najnovijem njihovu izdanju (*Dubom do zvijezda*), gdje su stanovite izmjene obrazloženo provedene ne samo na tekstovnoj nego i leksičko-semantičkoj razini.

Usporedice s reafirmacijom Marulićeve lirike na latinskom, slijedom novootkrivenih pjesama, napredovala je i valorizacija hrvatskih mu sastava. Ispitana je i utvrđena napokon njihova vrstovna pozicija te tematski raspored. Obradba se proširila, ne ograničivši se samo na *Juditu*, i usmjerila prema drugim tekstovima. *Susana* je izišla iz zasjenka karizmatičnog Marulićeva spjeva, gdje je tradicionalno svrstavana kao nuzproizvod glavne biblijske poeme, doživjela je i samostalno izdanje. Estetski joj dometi i literarni sustav potvrdno su stupnjevani. Sličnim književnoznanstvenim procesom izašle su na vidjelo vrijednosti još nekih tekstova, koji tvore korpus »pisni razlikih«. Riječ je, primjerice, o posebno elaboriranim pjesmama *Dobri nauči*, *Utiha nesriće*, među koje spada i *Svarh muke Isukarstove*. Utvrđeno je da Marulićeva pasionska verzija Evandjelja ima sve odlike biblijske poeme, da se pjesnik odnosi prema temi kao *poeta doctus*, *poeta eruditus* i istodobno kao *začinjavac*, na istom stupnju literarnosti i stihotvorne zahtjevnosti (četvorki dvanaesterički srok) iskušanih u *Juditi* i *Susani*. Prema tom mjerilu *Svarh muke Isukarstove* ubrojena je među Marulićeve vrsne biblijske pjesmotvore, četvrta po redu, uzme li se u obzir *Davidias*, jedina s novozavjetnim sadržajem i sukladna marijanskim nadahnućima³⁸, koja su se obično uzimala za dokaz pjesničkog identiteta u njegovoj hrvatskoj lirskoj pjesmotvorbi. Pozitivnim prevrednovanjem novi status su dobile i kraće pjesme *Od uskarsa Isusova* i *Od začetja Isusova*, u dosadašnjoj literaturi tek registrirane također kao dio Marulićeve nabožne poezije na hrvatskom jeziku, srednjovjekovnih konvencija, tobože amorfnе i interpretativno nepoticaјne. *Pisni razlike splitskog začinjavca* na temelju takvih pristupa ukazuju nam se u ravnopravnom položaju u dostignućima njegova pjesničkog opusa. One su svojim vrstovnim i tematskim rasponom, auktorskom raznovrsnošću i izrazitošću prešle okvi-

³⁸ Usp. M. Tomasović, *Svarh muke Isukarstove*, *Umjetnost riječi*, br. 1, Zagreb, 2001., str. 1-14.

re tendencioznosti, konvencionalnosti i religiozne jednoličnosti, a u leksičkom i versifikacijskom pogledu nezanemariva su baština Marulova pjesničkog pera. Držim da su hrvatski stihovi »razlici« dobili zasluženu zadovoljstinu u ovim obljetničkim godinama, te da se više ne može Marulićev prinos nacionalnoj poeziji svoditi na iznimnost *Judite*.

Kad budemo imali u rukama *Colloquia Maruliana* XI., zacijelo ćemo ustanoviti da su spoznaje o tomu Marulićevu spjevu produbljene. No, od travnja 1999. do travnja 2001., u znanstvenoj je literaturi *Judita* isto tako bila na uzlaznoj putanji sve većeg uvažavanja, i to u njezinim odrednicama pjesničkog teksta. Provjeravala se sa stajališta epskog žanra, poetološki i metaforološki, ustanovljene su neuočene njezine relacije s glagoljskom predajom i hrvatskom tradicijskom kulturom, izvorni joj tekst u pojedinostima je ispravljen i dopunjen. Prevedena je na mađarski, talijanski i francuski u cijelosti, što je neslućeni dobitak i naznaka njezine književne vrijednosti povrh mjerila matične poezije. Recepcija i utjecajnost *Judite* na hrvatske pjesnike pak dodatno je istražena. Kao uzorno djelo imala je povijesnu funkciju u XVI. stoljeću, djelomice i u XVII., ali joj je u pretprošlom stoljeću izravno ili neizravno porican estetski domet. Njezin jezični znak, drevni stih i pjesnički čin, međutim, prepoznali su »začinjavci«, klasici našeg modernizma i postmodernizma, vrativši joj na stanovit način »horogvu« sukreativnosti iz renesanse. Uloga Marka Marulića, općenito govoreći, u konstituiranju hrvatske književne i jezične tradicije i svijesti o njima u novim je istraživanjima znatno ojačana; *Judita* je u tom procesu stožerni čimbenik začetničkom, ali i estetskom motivacijom.

U pogledu njegovih latinskih djela, koja, ne smetnuti je s uma, količinski dobro nadmašuju hrvatska (od do sada objavljenih 17 svezaka *Sabranih djela* 4 su hrvatska, a 13 latinskih), marulološki su prinosi još veći. To je razumljivo i zbog činjenice, što su ih mimoilazili hrvatski filolozi, dok nisu iščeznule predrasude o uključivanju latinista u nacionalnu književnu kulturu. Marulićevi latinski tekstovi, dakle, kasnije su došli na red, postali dostupnijima tek nakon objavljivanja u nizu *Opera omnia* Književnog kruga iz Splita. S druge strane, oni su bivali izazovnijim za primarnu obradbu zbog slabe proučenosti (katkada i nultne) i zbog jasnije njihove žanrovske fizionomije. Upozoriti je, naime, da je u toj dionici gotovo svaki rad rezultirao novim obavijestnim ili kritičkim spoznajama. Sa skupnog motrišta izdvojiti je stoga analitičke pristupe poetici, retorici, žanrovskim aspektima Marulićevih najpoznatijih latinskih proznih knjiga, uporabi hagiografskog aparata, udjelu srednjovjekovnih latinskih kršćanskih epičara u ustroju *Davidijade*. Napredak je postignut i u osvjetljavanju Marulićeve biblijske erudicije, teoloških koncepcija, duhovnosti (*devotio moderna*), patrističkih uzora, recepcije njegovih djela kod isusovaca i franjevaca. Veći ipak napredak ostvaren je u upoznavanju s Marulićevom humanističkom formacijom kroz intertekstualne dodire s antičkim piscima, od kojih su neki (Marcijal, Juvenal, Ovidije) tek sada verificirani kao čimbenici intenzivne njegove lektire.

Kvantitativno najviše je obavijesti dolazilo s područja recepcije njegovih »bestsellera« (*De institutione bene beateque vivendi*, *Evangelistarium*, *Carmen de doctrina domini nostri Jesu Christi*), posebno u Engleskoj (nakon Henrika VIII. kao poklonik i korisnik *Evangelistara* utvrđen je i Thomas More). Do sada je bila potpuno nepoznata difuzija tih knjiga u tzv. misijskim zemljama (Kina, Makao, američki katolički prostori). Dopunjena je također slika Marulićeve nazočnosti u talijanskoj sredini, te u njemačkim govornim sredinama, u Portugalu, Španjolskoj i Mađarskoj. Napokon, analizom je potkrepljena njegova trojezičnost (talijanski soneti). U komparatističkom kontekstu uočiti je kao ugodno iznenađenje pojavu traduktoloških rasprava o talijanskim prijevodima *Institucije* i *Parabola*, francuskoj verziji *Institucije*. U profiliranju Marulićeve književne djelotvornosti pozornost su privukli i njegovi prijevodni, prepjevni tekstovi, parafraze, instrumenti citatnosti, tzv. samoprijevođi (»autoverzije«) unutar latinskoga i hrvatskog opusa.

Po kakvoći i količini u ovom razdoblju bila je to dobra marulološka žetva, zahvaljujući i tome što je sjetva bila primjerno pripravljena. No, plodovi ne bi tako urodili ni uz ma koje zalaganje da ih veliko Marulovo literarno djelo nije uvjetovalo. Ono ne samo da nije odbijalo nove tumače, nego ih je dapače privlačilo svojim bogatstvom i umijećem, štoviše povrh jednokratne simpozijske obveze. Stoga ih se oko njega okupio povelik broj. Uz kroatiste, klasične filologe, komparatiste, lingviste, po logičnoj destinaciji struke, Maruliću su pristupali također teoretičari književnosti modernog usmjerenja, teolozi, traduktolozi, versolozi, kulturolozi, povjesničari, suvremeni kritičari i esejisti. Napon i uzlazni zamah istraživanja opravdali su nominaciju pojave pod nazivom marulologija. Marulić je na taj način u okvirima hrvatske književnosti jedini pored Miroslava Krleže (krležologâ) izborio krug stručnjaka za svoj opus. Neka mi pri kraju bude dopušteno opetovati: u krugu marulologa su zauzeli svoja mjesta i hrvatski i inozemni (s desetak sveučilišta) znanstvenici i znanstvenici, ugledni s respektabilnim bibliografijama i akademskim karijerama i perspektivni, tj. seniori i juniori. Toj koncentraciji snaga zahvaljujući, u posljednje dvije godine Marko Marulić Splitsanin, Marcus Marulus Spalatensis, »otac hrvatske književnosti«, glasoviti europski humanist, sve se više i pouzdanije otkriva kao izniman pisac i auktorska osobnost, koji je i zaslužio obljetničke proslave, te radne poduzete programe. Uvjeran sam, dapače, u uspon marulologije u novom tisućljeću. Predznaci, uvjeti i pretpostavke za to postoje, a i neispunjene obveze glede proučavanja, promicanja i objavljivanja Marulićevih tekstova, od kojih su neki još uvijek poznati samo po naslovu, te vjerojatno čeka ju sretnog namjernika u kakvoj staroj riznici rukopisa ili inkunabula.

Zagreb, svibnja 2001.

Summary:

From April 1999 till April 2001, as part of the celebrations of his birth and the creation of *Judith* (*Judita*), Marko Marulić's opus was subjected to a variety of public, publishing and scholarly reevaluations. His value and significance were marked by the erection of monuments both in Zagreb and in Berlin, as well as by exhibitions in the National and University Library in Zagreb, the National Library in Lisbon and in the Congressional Library in Washington, DC. Some unknown texts have been published, the most important being the collection of *Glasgow Verses* (*Glasgowski stihovi*) in the critical edition and translation by Darko Novaković, Ph.D., a collection of Latin verse corroborating the humanist status of Marulić's literary persona. Along with a substantial number of Croatian editions of Marulić's texts, a new phenomenon is their international reception confirmed by the Hungarian, English, Italian and French translations of *Judith*. Six international scientific conferences contributed vastly to »Marulology«, the Marulić scholarship. The two-year-long comprehensive promotion of »the father of Croatian literature« both in Croatia and abroad redefined scientifically his outstanding role in Croatian literature, determined – within the context of European humanism – the specific features of his work's genres as well as the scope of his reception throughout the world, and established the so far neglected aesthetic achievements of Croatian poetry and prose. Apart from Croatian experts, some fifteen scholars from European, U.S. and Canadian universities partook in the process. Marulić's work gathered researchers from various branches and age groups, advocates of both traditional and more contemporary critical, theoretical and methodological approaches.